

A császárkori jogfejlődés
A justinianusi „kodifikáció”
Eljárásjogi alapkérdések – A perrendek fejlődése (1)

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

senatusconsulta

„*Senatusconsultum* az, amit a *senatus* megparancsol és elrendel, s ez törvény erővel bír, ámbár ezt kétségbe vonták.”
(Gaius I. 4.)

a Senatus jogalkotó tevékenysége

- A köztársaság korában a *Senatus* befolyása a jogalkotásra háromirányú volt:
 1. a törvényekhez szükséges *auctoritas* megadása révén tkp. a *magistratus* javaslatának felülvizsgálatát jelentette.
változás: Kr.e. 339. *lex Publilia Philonis de patrum auctoritate* !!
 2. megelőző beavatkozási eszköz: a *magistratus*nak adott tanács *senatusconsultum*
(a vélemény nem volt kötelező a *magistratus*ra, de nehezen tudta figyelmen kívül hagyni azt)
 3. a *praetor* tevékenységébe való beavatkozás (a *ius honorarium* alakítása).
- A principatus alatt:

Lassanként a *senatusconsultum*ok **törvényerővel** kezdtek bírni (egyre nehezebb volt összehívni a népgyűléseket, illetve azok már csak a városi *plebs*re korlátozódtak.)

Az egyes SC-ok elnevezésében az indítványozó *magistratus* vagy *princeps* neve jelent meg.

A *principatus* folyamán egyre inkább nyilvánvalóvá vált a *princeps*ek túlsúlya a SC-ok indítványozása terén: **a princepsi akarat puszta formális megerősítésévé váltak – NORMATÍV jellegű szabályok.**

constitutiones principum

„Császári rendelet az, amit a császár *decretum*ával, vagy *edictum*ával, vagy *epistulá*jával elrendelt. Sosem fért ahhoz kétség, hogy ez **törvényerővel bír**, mivel maga a császár is hatalmát törvény útján kapja meg.”

(Gaius I.5.)

a princeps jogalkotó tevékenysége

- A *principatus* alatt a törvényhozó hatalom elvileg továbbra is a köztársasági szervek kezében maradt.
- Azonban hamarosan maga a *princeps* is gyakorolni kezdett **önálló (jogalkotó) normatív tevékenységet**.
- Ennek alapjául a későbbiekben két elvet fogalmaztak meg:
 - a *princeps* felette állt a törvényeknek, nem kellett azokat betartania, abszolút immunitást élvezett („*princeps legibus solutus*”)
 - a *princeps* akarata, a rendes törvények erejével bír („*quod principi placuit, legis habet vigorem*”)
- a jogtudomány idővel a *princeps* normatív aktusait **jogforrásként** ismerte el.

constitutiones principum

általános jellegű	edicta		• <i>imperium proconsulare</i> alapuló hatalmából eredt • egy vagy több <i>provincia</i> vagy <i>municipium</i> tekintetében hozta • általában nem tartalmaznak jogi újításokat
	mandata		• <i>imperium proconsulare</i> alapján adott utasítások • a <i>princeps</i>től függő funkcionáriusoknak szóltak • gyakrabban tartalmaztak igazi újításokat
egyeti aktusok	rescripta	epistula	• a <i>princeps</i> véleménye (<i>responsa</i>) • bírák, helytartók kérelemére (<i>relationes, consultationes, suggestiones</i>) • nem világos vagy vitás jogi kérdésekben
		subscriptio	• a <i>princeps</i> véleménye • a felek (<i>libelli, preces, supplicationes</i>) kérték • a <i>princeps</i> a beadvány alján válaszolt
	decreta		• a <i>princeps</i> egyedi jogvitában hozott döntése • az élő, hatályban lévő jog alkalmazását jelentette • a bírák általában tartották magukat a császári döntésekhez • nem voltak alkalmasak a jog széleskörű módosítására

edicta

„*Edictumok* azoknak a parancsai, akiknek *ius edicendi*-jük van. A római nép *magistratus*ainak van *ius edicendi*-jük. De az *edictumok* tekintetében a két *praetor*nak: az *urbanus*nak és a *peregrinus*nak van a legtágabb jogköre.

Az ő joghatóságukkal a provinciákban a *provincia helytartói* rendelkeznek.

Ugyanígy (van) az *aedilis curulis*-ek *edictumaiban*, akiknek joghatóságát a római nép tartományaiban a *quaestorok* gyakorolják. Ugyanis a császár tartományaiba egyáltalán nem küldenek *quaestorokat*, és éppen ezért ezt az *edictumot* ezekben a tartományokban ki sem hirdetik.”

(Gaius I. 6.)

a *ius honorarium* (*praetorium*) sorsa

kreativitása a *principatus* korában egyre inkább eltűnik

Okok:

- a *praetori edictum* ekkorra már olyannyira kikristályosodott, hogy elvesztette a továbbfejlesztés lehetőségét.
- Hadrianus egyik *senatusconsultum*, melyben megtiltotta az *edictum* módosítását
- ez a jogszolgáltató hatalom jogfejlesztő tevékenységének végét jelentette
- a *cognitio extra ordinem* konkurenciája
- ez a mentes a formalitásoktól, és az írásbeliség uralja
- a bíró döntése ellen fellebbezni lehetett (*appellatio* vagy *provocatio*) végső soron a *princeps*hez, akinek így a kezébe került a reformálás lehetősége.

Salvius Iulianus
EDICTUM PERPETUUM
(Kr.u. 130)

klasszikus kori jogfejlődés

megújuló magánjog

(a *ius civile* és a *ius honorarium* „rendellenes” fejlődéseként)
„klasszikus *ius novum*”

jellemzője:

- új jogintézmények születése a *princeps* jogalkotó tevékenysége révén
- új igények perlésének a lehetősége a *cognitio extra ordinem* révén

a *ius civile*, a *ius publicum* és a *ius honorarium* szinte valamennyi intézménye bizonyos átalakuláson ment át

harmonikus és szerves jogrendszer
egységként fejlődik

a jogtudósok tevékenysége révén

jogászi tevékenységi módok

Cicero (Kr.e. 106-43) műveiben olvasunk összefoglalóan a különböző jogászi tevékenységi módokról:

- „*cavere*”
- „*agere*”
- „*respondere*”

E jogászi tevékenységi formák természetesen már a jogtudósok fellépése előtt szükségképpen szerepet játszottak, a *pontifexek* is folytatták mindhárom tevékenységet.

jogászi tevékenységi módok (2)

- „*Cavere*”:
okirat- és keresetformulák (*cavere in iure*) megalkotásában realizálódott.
A felek kérésére a jogtudó a megfelelő formára oktatta ki az ügyfelet – ugyanígy segítette a jogalkalmazót.
- „*Agere*”:
az a tevékenység, amelyet a *pontifexek* vagy a *iuris consulti* a peres félnek azáltal nyújtottak, hogy a rendelkezésre álló *keresetformulák* közül a legmegfelelőbbet választották ki számára, s vigyáztak, hogy a peres fél el ne vétse a rituálét.
(A bíróság előtt a *pontifex*, illetve a *iuris consultus* közvetlenül nem játszott szerepet e tevékenységben, hanem a rétor (*orator*), akit az előbbieket, mint a jog szakértőit instruáltak.)

jogászai tevékenységi módok (3)

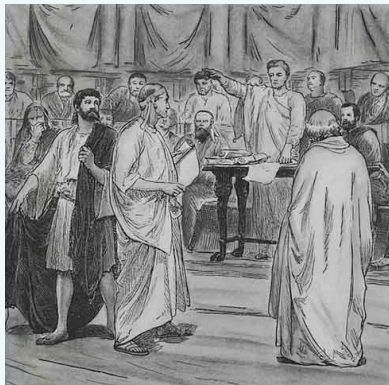

- „*Respondere*”:
 - a peres felek,
 - az esküdtbírák,
 - a *magistratus*ok által a *pontifex*ekhez, ill. *iuris consultu-*sokhoz intézett kérdésekre való véleményadást kell érteni alatta.

a respondeáló tevékenység tágabb értelemben a *cavere* és *agere* tevékenységet is magában foglalta, szűkebb értelemben azonban kizárólag a kötetlen **jogászai véleményadó tevékenységet** jelentette.

responsa prudentium

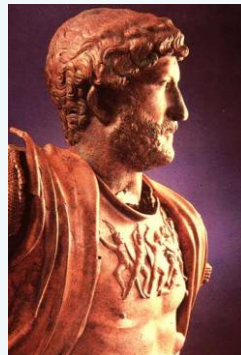
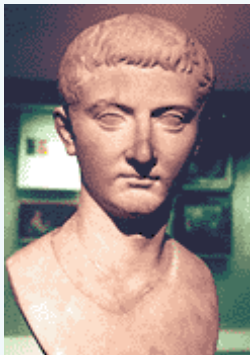
„*Responsa prudentium* azoknak a döntései és véleményei, akiknek engedélyük van jogot alkotni. Ha ők mindannyian **egységes döntésre** jutnak, amiről így döntöttek, az törvény erővel bír. Ha azonban eltérő véleményen vannak, a bíró azt a véleményt követheti, amelyiket akarja. Ezt jelzi az isteni Hadrianus egyik leirata.” (Gaius I.7.)

a klasszikus jogtudomány

A *principatus* a katonai monarchiát a republikánus formák tiszteletben tartásával építette ki, és megkísérelte a köztársasági **jogtudósok saját szolgálatába való állítását** – természetesen nagy óvatossággal – keresztülvinni.

E kísérletet egyes jogtudósok autorizálásával, azaz az ún. ***ius publice respondendi*** megadásának privilégiumával próbálta a *princeps* realizálni.

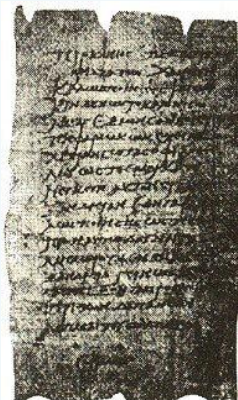
ius publice respondendi

- a) **Augustus** e privilégiumot még csak konkrét esetekre adta meg egyes jogászoknak úgy, hogy ez formálisan semmilyen kötelező erővel nem rendelkezett a bíróra nézve, bár kétségtelen, hogy az érdemi határozat meghozatalánál döntő jelentőséggel bírt.
E privilégiummal Augustus idején csupán az *ordo senatoria* tagjai közül kikerülő jogászok rendelkeztek, ami természetes is, hiszen Augustus döntően a szenátori rendre támaszkodott.
- b) Megváltozott a helyzet **Tiberius** idején, aki az *ordo equestris*ből (lovagrend) származóknak is biztosította az autorizálást, minthogy Róma gazdasági életében a lovagok (tehát a pénzarisztokrácia) mind nagyobb szerephez jutottak.
Az autorizálás tartalmilag is szélesedett, miután a jogtudós privilegizált véleménye most már nemcsak egyetlen jogesetre volt alkalmazható.
- c) Végül **Hadrianus**, aki a császári hatalmat a polgári bürokrácia kiépítésével kívánta megszilárdítani, elrendelte, hogy az autorizált jogászok egybehangzó véleménye a bíróságok előtt bizonyos feltételek mellett kötelező erővel bírjon.

iurisprudentia

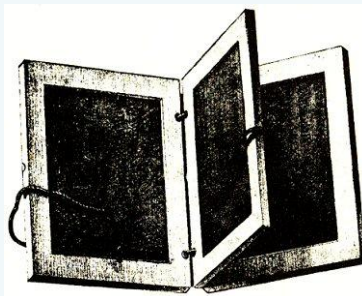
Két ösztönző erő:

- a *princeps* támogató és szorgalmazó tevékenysége,
- a római jog elért egy bizonyos teljességet, amely már lehetővé tette intenzív tanulmányozását

• Irodalmi formák, műfajok:

- *institutiones*
- *regulae, sententiae, definitiones*
- *responsa, epistula*
- *quaestiones*
- *digesta*
- *ad Sabinum, ad Q. Mucium*
- *ad edictum*

instituere

A klasszikus korban megerősödött az *instituere*, azaz a jogtanítás (*docere*), amely a jogtudomány anyagának a **rendszerezését** minden addiginál szükségesebbé tette.

E jogtanító tevékenységnek legfontosabb eredménye Gaiusnak, a Kr. u. 2. században élt jogtudósnak az *Institutiói* voltak, amelyek hármass beosztása (*personae, res, actiones*) megteremtette a később ***institutio-rendszernek*** nevezett tanszisztémát, amelynek keretében a nagy klasszikus jogász a jog fogalmából mintegy axiómából indult ki, és abból vezette le a részfogalmakat.

„iskolák – irányzatok”

Schola (secta) Sabiniana

- konzervatív irányultság, vagyis szoros kötődés a **tradíciókhoz**
- **hivatalos**, a császár által inkább elismert irányzat
- rendszertani megközelítés, vagyis a **gyakorlat igényeire** jobban figyelő tárgyalásmód

Capito

Masurius Sabinus

Cassius Longinus

Iavolenus Priscus

Salvius Iulianus

Schola (secta) Proculiana

- a progresszív, **újításoktól sem visszariadó** jogászokat tömörítette
- nagyobb tudományos érték
- kazuisztikus megközelítés, vagyis a tények és szabályok **komplexebb**, bonyolultabb megközelítése

Labeo

Nerva pater et iun.

Neratius Priscus

Proculus

Iuventius Celsus

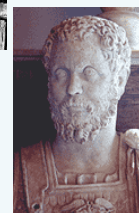
ius controversum

a klasszikus jog fénykora

- Antoninus Pius alatt: Africanus, Pomponius, Gaius
- Marcus Aurelius alatt: Marcellus, Scaevola
- Severusok alatt: Papinianus, Paulus, Ulpianus

Ránk maradt eredeti munkák:

- *Fragmenta iuris Romani Vaticana*
- *Lex Dei, sive Mosaicarum et Romanorum Collatio*
- *Pauli Sententiae*
- *Tituli ex corpore Ulpiani*
- *Gai Institutiones*

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

a posztklasszikus kor joga

Az egész posztklasszikus korszakot a jogtudomány „**államosítása**”, államivá tétele jellemezte.

A jogászai tevékenység a **bürokratizálás** folytán teljesen beépült az állam-apparátusba.

A császári *consistorium* és a császári kancellária tagjait a szakképzett *advocatusokból* toborozták. Ezeket a császári „házi jogászokat” maga a császár nevezte ki, és respondeáló tevékenységüket a császár neve alatt folytatták. E tevékenység produktumai a **császári *rescriptumok*** lettek.

(E korszak jogtudósainak munkásságát már bizonyos mértékben befolyásolta a keresztény ideológia is. Ez természetes is, hiszen a IV. század végétől kezdve a kereszténység már **államvallás** volt. E befolyás azonban nem tekinthető döntő jelentőségűnek, a birodalom épülete ui. a pogány tradíciókon nyugodott.)

A szakképzett császári jogászapparátus tagjainak *constitutiókat* teremtő munkája még mindig **kazuista** volt, a kor megváltozott társadalmi-gazdasági viszonyaihoz alkalmazkodó és részben intézményeket teremtő, ill. kidolgozó volt.

a posztklasszikus kor joga (2)

Két tendencia volt érzékelhető:

1. a **stabilizáció** azáltal, hogy
 - a **császári *constitutio***k tömegében megkíséreltek kodifikációs törekvések útján **némi rendet** teremteni (*Codex Gregorianus*, *Codex Hermogenianus*, *Codex Theodosianus*), másrészt
 - az ún. **idézési törvények** meghozatala útján, amelyek arra voltak hivatva, hogy **a jogászi iratok káoszában** bizonyos irányadó szempontok előírásával a jogbizonytalanság ellen küzdjenek. (A legfontosabb: Kr.u. 426. *lex citationis*)
2. az **egységesítés**, amely – eltekintve a különösen Nyugaton elterjedt **vulgárjogi gondolkodásmódtól** – Keleten igen jelentős lépéseket tett az irányban, hogy összeolvasszon, **egységesítsen bizonyos jogintézményeket**, amelyek elavultságuk folytán már a jogrendszer felesleges sallangjainak bizonyultak.

jogélet a későcsászárkorban

- A 4-5. század széteső állami és társadalmi életéhez meghasonlott jogélet járult **már a Birodalom egysége** idején. A jogi élet **vulgarizációja**, leegyszerűsödése kezdetben mindkét birodalom részre jellemző volt. Később azonban elvált egymástól a fejlődés:
- Nyugaton a **vulgarizáció** tovább folyt a Nyugat-római Birodalom utolsó évtizedeiben és a bukás után is.
- Keleten ezzel szemben a klasszikus (Kr.u. 1-2. századi) jogi gondolkodás eredményeihez való **VISSZATÉRÉS** volt megfigyelhető.

Az 5. század óta a jogtudomány ápolása szinte kizárólag a birodalom **keleti** felében volt megfigyelhető.

Iskolák: berytos-i jogi iskola (Kr.u. 239.)
 konstantinápolyi jogi iskola (Kr.u. 425.)
 más keleti városok (Alexandria, Athén, Antiochia, és
 Caesarea) - Justinianusig

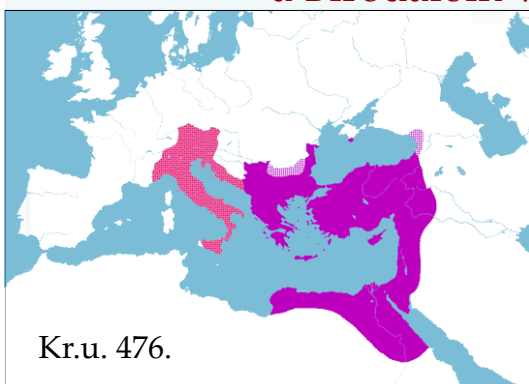
a keleti jogi iskolák és a tradíció

- Az iskolákban tovább ápták a **klasszikus jogtudomány legjobb tradícióit**. Az oktatás egy szigorúan meghatározott **tanterv** szerint folyt. Az öt évig tartó kurzust fizetett professzorok (*antecessores*) vezették.
- Az egyes tanévekben egymást követően:
 - Gaius Institúciói,
 - a civiljogi irodalom egyes művei,
 - az *edictum* egyes részei,
 - Papinianus *responsumai*,
 - a császári rendeletek.
- A jogi iskolák elsődleges jelentősége abban állt, hogy tudatosan és feléledő érdeklődéssel fordultak a **korábbi tradíciók** felé:
 - a korábbi korok jogi iratainak gondos **összegegyítése** és megőrzése,
 - a hatalmas anyagnak az **elméleti átdolgozása** volt jellemző.
- A kor jogtudósainak munkásságára már **nem az élő jog alakítása** és továbbfejlesztése volt a jellemző, inkább a **rendelkezésre álló szövegek**, iratok elméleti **feldolgozása**, az áthagyományozódott jogi régiségek felismerése, a hatalmas **joganyag áttekintése** céljából

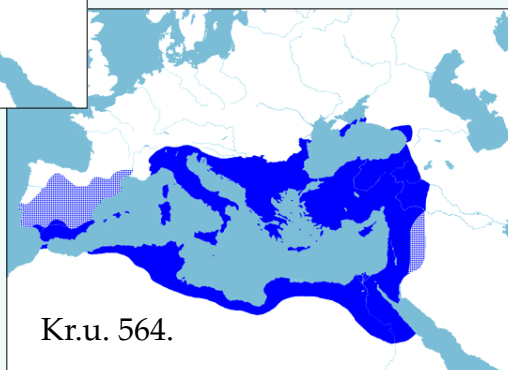
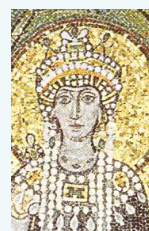
**fogalmi analízis és
szintézis dialektikus
módszere**

***scholia, paratitla, indices,
summae***

a Birodalom visszavág

- területi hódítások
- *caesaropapizmus*
- a jogélet reformja

a jogi reform

- Justinianus törvényhozói terveivel az újraegyesített Birodalomnak egy olyan jogrendszert akart adni, mely **örök időkre** szól.
- „Kodifikációja” a klasszikus kor még fellelhető teljesítményeiből alkotott szerencsés **szintézist**.
- Justinianus fő érdeme az volt, hogy **megőrizte** az utókornak a **klasszikus kor jogi virágkorának termését**, azáltal, hogy az általa összegyűjtetett joganyagot törvényerőre emelte.

compilatio

Tribonianus

a „kodifikáció” menete

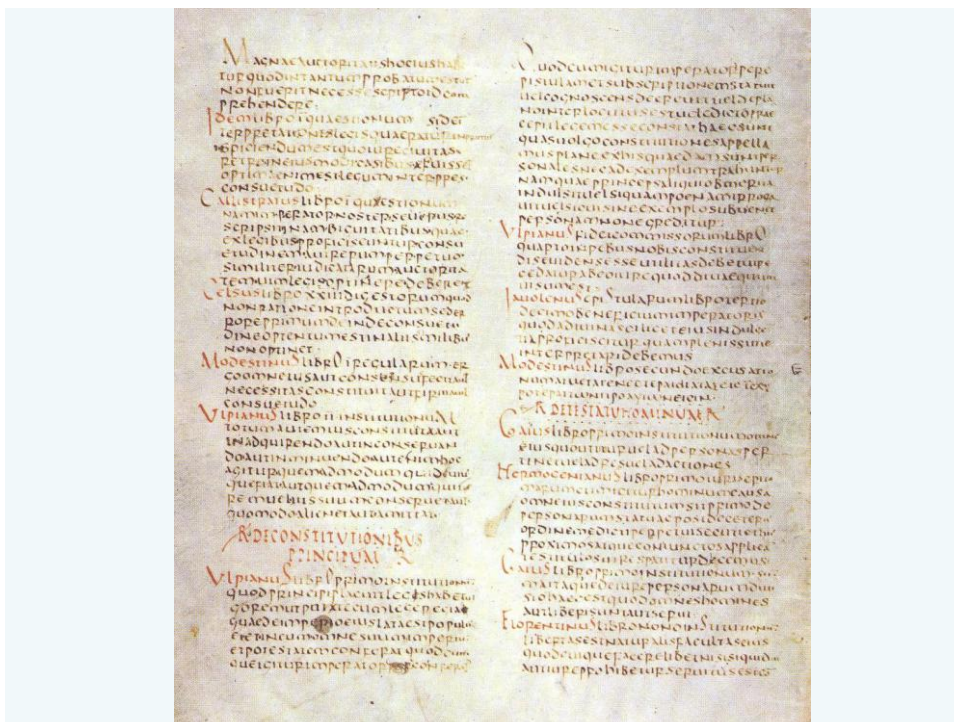
1. *Codex Iustinianus*

- A **CSÁSZÁRI RENDELETEK** összegyűjtése.
- 528-ban tíztagú bizottság: a központi igazgatás hivatalnokai (köztük Tribonianus), két ügyvéd és a jeles jogászprofesszor, Theophilus.
- Feladat: a korábbi rendeletgyűjteményekből (stabilizáció)
 - *Codex Gregorianus*
 - *Codex Hermogenianus*
 - *Codex Theodosianus* (Kr.u. 439)
 a még használható részeket az ellentmondások kizárásával összeállítani (**KOMPILÁLNI**).
- A *Codex Iustinianus*t már a rákövetkező évben **529-ben** publikálták, de csak 534-ig volt érvényben, mikor is felülvizsgálták, és újra összeállították a császári rendeleteket.
- Az első *Codex Justinianus*nak a szövege **nem maradt ránk**.
- A vitás kérdések nagy részét, melyet ez az összeállítás nyitva hagyott, saját rendeleteiben szabályozta a császár = *Quinquaginta decisiones*

a „kodifikáció” menete

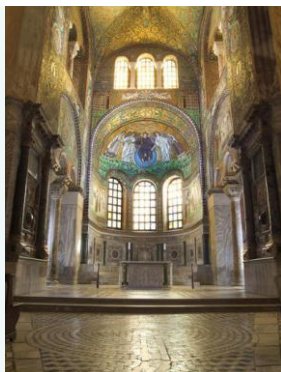
2. *Digesta = Pandectae*

- Egy új bizottság Tribonianus elnökelete alatt négy professzorból, a *magister officiorum*ból, és 11 ügyvédből tevődött össze (Kr. u. 530).
- Feladat: a **JOGÁSZJOG** kompilációja a **klasszikus kor jogászáinak műveiből** fennmaradt kivonatos gyűjtemények alapján.
 - ki **kellett hagyni** az előregedett, használhatatlan jogintézményeket és jogszabályokat,
 - törekedni kellett az **ellentmondások kiküszöbölésére**,
 - lehetőség nyílt bizonyos **szövegváltoztatások**, modernizálások eszközzésére is a kiválasztott klasszikus szövegen, ha ez szükségesnek látszott (**INTERPOLATIO**).
- Szerkezete a *praetori edictum* szerkezetének felel meg :
 - 50 könyvből (**liber**) áll, D. 41, 2, 49, 1
 - a könyvek **titulusokra** lettek osztva, melyek a tárgyalt anyag szerint vannak rendezve.
 - Minden **tituluson** belül részleteket, idézeteket találunk a klasszikus iratokból az adott kérdéskörhöz. Ezeket a részleteket **fragmentum**oknak vagy **legesnek** (törvényeknek) nevezzük. A kiállózott részleteknél megjelölik, hogy az adott jogász, mely munkájának melyik részéből származik az idézet (*inscriptio*).
 - A hosszabb **fragmentum**okat már a középkorban **paragrafusokra** osztották, hogy könnyebben kezelhető legyen a szöveg.

Digesta = Pandectai (2)

- A teljes klasszikus és posztklasszikus jogirodalom, amely eddig az időpontig a gyakorlatban és oktatásban közvetlenül alkalmazható volt jogforrásként, a *Digesta*, mint törvényerejű gyűjtemény életbe léptetésével **hatályát veszítette** (stabilizáció).
 - A Justinianusi törvénytől **legterjedelmesebb és legjelentősebb** része, keresztmetszetét adja a teljes klasszikus jogtudománynak.
 - Csaknem 40 klasszikus kori jogász mintegy 200 művéből állították össze
 - Az összes fragmentumok fele **Paulus**ra (1/6), és **Ulpianus**ra (1/3) esik.
- Kr.u. 533.
Hihetetlen rövid idő alatt (3 év)
Hogyan?
- Tömegelmélet (Bluhme)
 - Sabinus-tömeg
 - Edictum-tömeg
 - Papinianus-tömeg
 - +
 - appendix-tömeg
 - gyűjtemények, amelyek akár az előbbi „tömeg-elméletnek” megfelelően voltak beosztva
 - oktatási célból léteztek kommentált és a párhuzamos helyeket felsoroló kézikönyvek a legfontosabb iratokhoz.

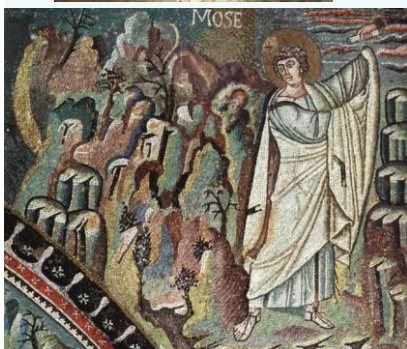
Digesta = Pandectai (3)

Tartalom

1. a jog általános kérdései, jogforrások, személyek joga
- 2-46. magánjog
- 47-48. büntetőjog (*libri terribiles*)
- 49-50. fellebbezési jog, a kincstár joga, közigazgatás

50.16. *De verborum significatione*

50.17. *De diversis regulis iuris antiqui*

a „kodifikáció” menete

3. *Institutiones*

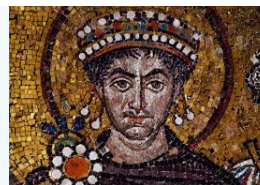
- A *Digesta* munkálatai alatt megbízták Tribonianust, hogy két professzorral, Theophilussal és Dorotheussal egy hivatalos bevezető TANKÖNYVET is írjanak a joghallgatók számára.
- Mintául Gaius hasonló elemi ismereteket közvetítő műve (*Institutiones*) szolgált. (Gaius mellett Florentinus, Ulpianus, Marcianus *Institucióit* is felhasználták.)
- Röviddel a *Digesta* előtt jelent meg, és nyert azzal együtt törvényerőt.
- Az *Instituciók* négy könyvből áll, amelyeken belül a *titulusok* folyamatos, *paragrafusokra* osztott szöveget tartalmaznak, minden forrásmegjelölés nélkül.
- Az 533. év jogtörténeti eseményeit Justinianus császár egy hivatalos jogiskolai tanrend kiadásával tetőzte be. Ezzel az intézkedéssel (*const. Omnem*) a jogtanítás alapjául a kodifikáció addigi műveit, elsősorban a *Digestát* tette meg.

a „kodifikáció” menete

4. *Codex repetitae praelectionis*

- Időközben elkerülhetetlenné vált, hogy az 529-ben publikált császári rendeletgyűjteményt a kodifikáció későbbi műveivel összhangba hozzák. Elsősorban a *Digesta* szövegezése alatt keletkezett reformrendeleteket és a *Quinquaginta decisiones*-t kellett felülvizsgálni és bedolgozni a rendeletek közé (Kr. u. 534.)
- Tribonianus, Dorotheus és három ügyvéd egy év alatt végzett a feladattal és 534-ben megjelenhetett a *Codex* második változata, az un. *Codex repetitae praelectionis*.
- A *Codex*nek, ami immáron ránk maradt, 12 könyve van, amelyek a *Digestához* hasonlóan *titulusokra* bomlanak. Az egyes *titulusokon* belül az adott kérdéskörrel foglalkozó rendeletek időrendi sorrendben következnek. Minden rendelet elején ott áll a kiadó császár neve és a címzett (*inscriptio*), a végén pedig a dátum és kiadási hely megjelölése (*subscriptio*).
- Összesen 4600 rendeletet tartalmaz.
- A legrégebbi Hadrianustól származik. Justinianus maga 400 *constitutiót* adott a gyűjteménybe. A legtöbb rendelet a Severusok idejéből (880) és Diocletianustól (1200) származik. (Ez a tény is mutatja, hogy mikor játszódtak le a legnagyobb változások a Birodalom közéletében.)

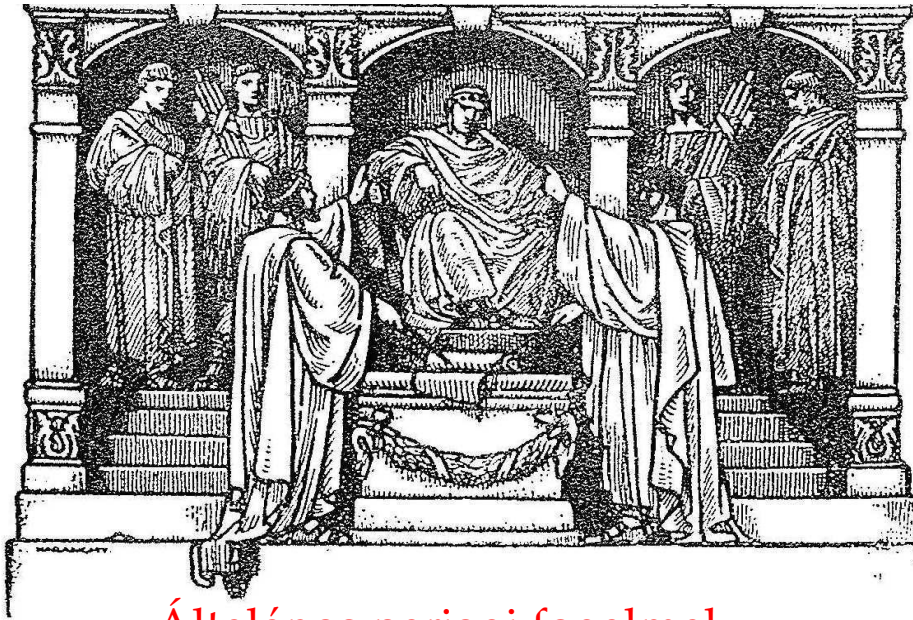
Novellae leges

- Justinianus reformjait elsősorban
 - a közigazgatás,
 - az egyházjog valamint
 - a család- és öröklési jog területén **534. után is tovább folytatta**, s **RENDELETEI** tovább gazdagították a joganyagot.
- Az új rendeletek (Novellák - *Novellae leges*) többnyire – a kor igényeinek már megfelelőbben – **görög nyelven** jelentek meg.
- Justinianus tervezte ezen új rendeletek hivatalos összegyűjtését is, de ez már nem valósult meg.
- Hogy mégis ma a Justinianusi kodifikációt **négy részből** állónak tekintjük, s abba Novellákat is belesoroljuk, az néhány **magángyűjtemény**nek köszönhető:
 - az ún. *Epitome Juliani*, mely 124 novella rövidített feldolgozását tartalmazza az 535-555 közti időből latin nyelven a nyugati részek számára.
 - az ún. *Authenticum*, mely 134 latin novellát tartalmaz. Ez a gyűjtemény a VI. században keletkezett, s a középkorban tévesen az eredeti szövegnek tartották, ezért az elnevezés.
 - egy **görög novellagyűjtemény**, mely 168 novellával a legteljesebb (kézirátát Bizáncból menekítették Itáliába a XV. században.)

értékelés

- Justinianus és munkatársai olyan kulturális, politikai, gazdasági és társadalmi előfeltételekből indultak ki, amelyek **több évszázad óta a múltéi voltak**.
- Az ezen változásokhoz való igazodásra törekvés a *Digesta*ban csak kevés nyomot mutat.
- Az ún. **interpolációk**, melyek a joganyagnak a mindennapi jogélethez való alkalmazkodását voltak hivatottak elősegíteni nagyrészt arra korlátozódnak, hogy
 - az egyes idejétmúlt jogintézményeket és szabályokat **kitöröljenek** a műből,
 - a *Digesta* anyagát – meglehetősen nagyvonalúan – **az újabb császári rendeletekhez igazítsák**.
- A *Digesta* és az *Institutiones* törvényerővel való felruházásával tartalmukat **az élő gyakorlat részévé** akarta tenni.
- A kor jogéletét tükröző szabályokat inkább a *Codex*ben és a *Novellák*ban találhatunk.
- A mai értelemben nem tekinthető törvénykönyvnek, mert megtartja a hagyományos ún. **kazuisztikus felépítést**, s nagyon sok kérdésre nem ad a kompiláció egyértelmű választ.

Általános perjogi fogalmak

a jog két megközelítése

anyagi jog

az igényérvényesítés **alapját**
adó normák

- a jogszabály által az állam előírja, hogy mihez kell tartanunk magunkat, mit tehetünk (és mit nem) a közösséggel, a hatalommal és más magánszemélyekkel szemben

norma agendi

alaki jog

az igényérvényesítés
lehetőségét szabályozó
normák

- amikor az állam biztosítja, hogy igényeinket, jogainkat bizonyos **keretek**, bizonyos **formák** között, **eljárások** alkalmazásával érvényesíthessük a közösséggel, az államhatalommal vagy más magánszemélyekkel szemben

facultas agendi

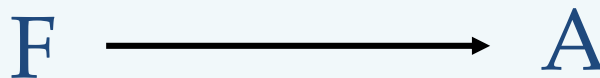
eljárásjogi (perjogi) szabályok

- amelyekkel az ÁLLAM a jogos igényeket támogatja, s amelyeknek **keretei között** valakivel szemben akár jogellenes magatartása, akár nem jogellenes, de mások elismert érdekeit sértő magatartása miatt **fellép**, vagy **fellépést enged**;
- ezek révén az államhatalom azt is jelzi, hogy **csak ilyen keretek között** segít valakinek, illetve hogy milyen keretek között, milyen **garanciák betartásával** fog valakivel szemben eljárni.

biztosítja jogaink
érvényesítésének a
törvényeknek megfelelő
lehetőségét

DE! szavatolja azt is, hogy
a velünk szemben fennálló
igények is csak az adott
játékszabályok között
érvényesíthetők

igényérvényesítés

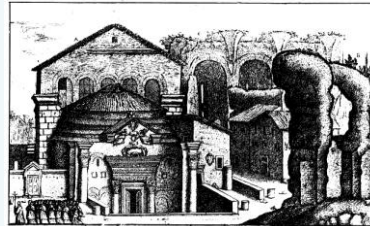
polarizált viszony

a jogrend támogatja az anyagi jogszabályok
által a jogosultat,
de ugyanakkor valakivel szemben támogatja,
akinek igényeit nem ismeri el, vagy nem tartja
annyira védelemre, támogatásra érdemesnek

DE! mindig csak
megszabott törvényes kereteken belül

eljárásjogi (perjogi) szabályok (2)

- szabályok, amelyek keretei között a jogrendszer az EGYÉN kérésére mozgásba jön:
a polgári vagy magánjoghoz (*ius privatum*hoz) kapcsolódó eljárási szabályoknak nevezzük, röviden: **polgári eljárásjognak, magánjogi eljárásnak**
- szabályok, amelyek alapján az államapparátus a KÖZ, a közösség érdekében lép fel:
a *ius publicum* körébe tartoznak,
a **közjog eljárásjogi szabályait** alkotják.

keresetjogi gondolkodás

a római MAGÁNJOG a *ius privatum*hoz kapcsolódó **eljárási szabályokon keresztül fejlődött**

- MA általános: az anyagi jogszabályokban lefektetett jogok és igények érvényesítését az államhatalom **általában** biztosítja, az anyagi jogszabályok jogosultjának **általában** lehetősége van arra, hogy a törvényes eljárás keretei között igényét érvényesítse

EZZEL SZEMBEN

- a RÓMAI JOGBAN **esetenként** volt megállapítva, hogy mely körülmények fennforgása esetén fordulhatott segítségért az államhoz a fél, **esetenként** állapították meg, hogy mikor avatkozott be az állam az igénylő érdekében

kereset-adás (*dare actionem*)

IURISDICTIO

keresetjogi gondolkodás (2)

római jog:

kereset → anyagi jogi igény

modern jogok:

anyagi jogi igény → kereset

felek

felperes
actor

alperes
reus

Aulus Agerius

Numerius Negidius

az igényérvényesítés módjai

1. önhatalom

- jogos
(önvédelem, önsegély)
- jogellenes
 - csoportos
 - egyéni

máshol lassan,
Rómában hirtelen
az **állami bíraskodás**
váltja fel

az önhatalom visszaszorítása

- A törvényes igényérvényesítési formák kialakulásának egyik fő indoka, az **önhatalom** a visszaszorítására való törekvés volt.
- A jogos önhatalom érvényesülési lehetőségei a római jog fejlődésének első 300 évében egyre inkább **háttérbe szorultak**, bár a XII. t.t.-ből kitűnően fontos esetekben megmaradt az önhatalom lehetősége
 - pl. nappali fegyveres tolvaj
 - éjszakai tolvaj
 - idézés közterületen
 - lance et liceo* nyomozás
 - a végrehajtási eljárás korai formája (*manus iniectio*) (III. tábla)
- A tendencia az **állami beavatkozás terjedése** volt, s **eleinte** elsősorban olyan jogok érvényesítésében és védelmében kapott szerepet az állam amelyek magától az államtól származtak, amelyek jogokat az **állam garantálni fontosnak tartott**.
 - pl. családfő igénye a hatalomalatti felett más családfő ellenében, *heredium*hoz (államtól kapott föld) való jog,
 - a rabszolga, az igásbarmok feletti jog, mely javak kezdetben elsősorban **hadizsákmányból** származtak, és az **állam juttatta** a polgároknak.

2. az államhatalom képviselőjének szerepe Rómában

A)

a *magistratus* mindvégig
maga jár el

nagyobbrészt a közjog,
a *ius publicum* körébe eső
eljárásban
questiós, majd *cognitiós* eljárás

quaerere: kérdezni, kutatni
cognoscere: megismerni

B)

a *magistratus* megállapítja az
igény jogosságát =
a jogi helyzet megállapítása

(*iurisdictio*)

utána

a *iudicatio*,

annak megítélése,

hogy a jogos helyzet tényleg
fenn áll-e valaki javára

(ennek alapján az
ítéllethozatal) át lett

ruházva a *iudexre*

iudicium ordinarium

állami jogérvényesítés (*iudicium ordinarium*)

iurisdictio

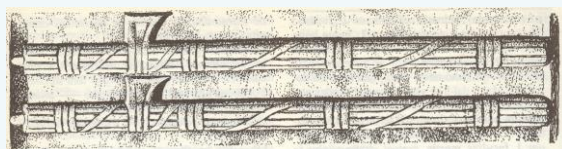
1. van-e szükség állami beavatkozásra ?

2. van-e megfelelő szabály, jogeszköz (*actio*) ?

ha „van” *actio*: esküdtbíró (*iudex*) dönt véglegesen

Az eljárás két részből állt:

- az államhatalom megtestesítője (király, majd *magistratus*) előtti szakaszra (*in iure*),
- az esküdtbíró előtti, tényfeltáró és döntéssel végződő szakaszra (*apud iudicem*)

peres eljárás = klasszikus római per
(szűkebb értelemben)

- olyan szóbeli, nyilvános, közvetlen
 - kontradiktórius eljárás,
 - amelyben a jogszolgáltató *magistratus* által kijelölt esküdtbíró
 - a felek kérelmére és közreműködésével
 - a tényállás vizsgálata alapján
- a. vagy megállapítja ítéletében
- egyfelől a **vitatott jog** fennállását,
 - másfelől annak az alperes részéről történt **megsértését** és egyben az alperes helytállási kötelezettségét
- (s ezzel biztos alapot teremt az alperes ellen az esetleg szükséges kényszerítő eljárás [végrehajtás] számára)
- b. vagy ha fenti feltételeket nem látja fennforogni, akkor elutasítja a keresetet.

eljárás (tágabb értelemben)

a. per +

b. végrehajtási eljárás

az ítéletbe foglalt döntés
kikényszerítésének
jogszabályba foglalt
módja

(amennyiben a marasztalt
alperes önként nem tesz
eleget az ítéletben
foglaltaknak)

c. peren kívüli eljárások

a *magistratus*
(*praetor*)

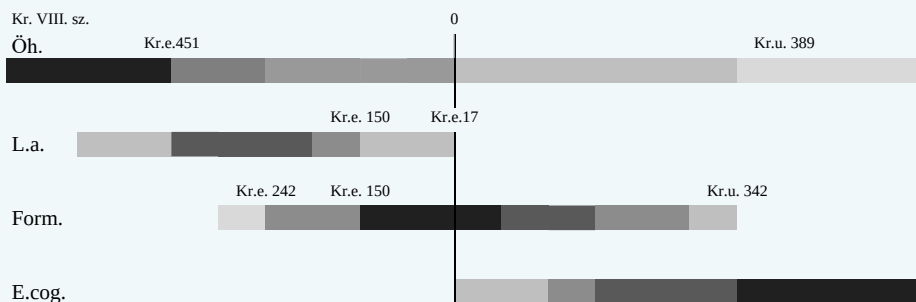
saját hatalmából eredő
jogosítványai alapján
előzetes tárgyalás nélkül
ad jogsegélyt az arra
érdemesnek tartott
kérelmezőnek

a római peres eljárás három korszaka

- I. a minden primitív társadalomra jellemző **ön-hatalom** korszakát felváltó régi civiljogi per, az ún. **legis actio**-val való eljárás;
- II. a *praetor* által kialakított ún. **formuláris eljárás**, amely előbb a *legis actio*s eljárás mellé, majd annak helyébe lépett;
- III. a **császári per**, amely
 - előbb a *principatus* idején a rendes formuláris per (*ordo iudiciorum privatorum*) **mellett**, mint rendkívüli eljárásmód (*extraordinaria cognitio*) fejlődött ki,
 - majd az abszolút császárság korában azt **ki-szorította** és rendes eljárássá lett.

a perrendek fejlődése

legis actio

- *lege agere*: törvény szerint eljárni (XII t.t. I-III. tábla)
ennek a törvényszerinti eljárásnak az államhatalom mozgósítása volt az eredménye
- a *legis actió*s eljárás szakrális jellegű vonásokat hordoz, elsősorban a **szigorú formai megkötöttségei** bizonyítják ezt:
tradicionális kötött szókapcsolatok, mondókák és cselekedetek alkalmazása vezethetett csak eredményre
- legfontosabb jellegzetességük mégis az volt, hogy az eljárási szabályok **törvényben** voltak meghatározva, a magánfél csak **a törvényes keretek betartásával** érvényesíthette igényét.

legis actiones

Gaius. 4.

11. „Azokat az *actiókat*, amelyeket a *veteres* használtak, *legis actióknak* nevezték, vagy azért mert a törvények hozták őket létre (mivel ugyanis akkor a *praetor edictuma*, amellyel a legtöbb *actiót* bevezették, nem volt még használatban); vagy azért, mert maguknak **a törvényeknek a szavaihoz** alkalmazták azokat, és épp ezért változtathatatlanokként, mint a törvényeket, úgy tartották be őket.
12. Ötféle módon lehet *legis actio* útján perelni:
 - ***sacramento*** (eskü által),
 - ***per iudicis postulationem*** (bírókérés által),
 - ***per conductionem*** (követelés által),
 - ***per manus iniunctionem*** (kézrátétel által),
 - ***per pignoris capionem*** (zálogolás által).”

legis actio sacramento

Gaius 4. 13. „A *sacramenti actio* **általános** (jellegű) kereset volt.

Ahol ugyanis a törvény nem rendelkezett arról, hogy másképpen kell eljárni, azokban az esetekben *sacramentummal* kellett perelni...

14. A (hamis) eskü büntetése vagy 500, vagy 50 (*as*). Ugyanis az 1000 *as*t, vagy ennél többet érő dolgoknál 500 *as*t, a kevesebbet érőknél pedig 50 *as*t kívántak meg *sacramentum*ként. Így rendelkezett a XII táblás törvény.”

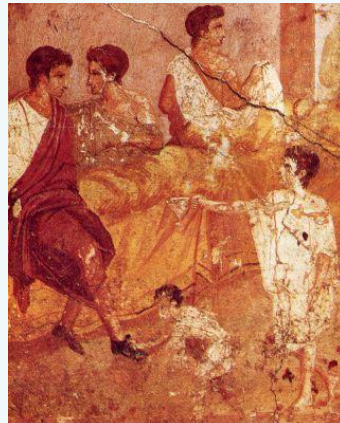
két alkalmazási kör:

- *legis actio sacramento in personam*: fennáll-e az alperesnek **valamilyen kötelezettsége** a felperessel szemben – ha ez megállapításra kerül bírói úton, végrehajthatóvá válik a követelés.
- *legis actio sacramento in rem*: **dolgok feletti hatalmi igények** érvényesítését szolgálta.

legis actio sacramento in rem

Gaius 4. 16. „Ha **in rem** pereltek, az ingó és a mozgó (dolgokat) feltéve, hogy azokat a törvény elé vinni és odavezetni lehet, az *in iure* eljárásban vindikálták ezen a módon: aki vindikált, az egy vesszőt tartott (a kezében).

Azután megragadta magát a dolgot, pl. egy rabszolgát, és így szólt: **AZT ÁLLÍTOM, HOGY EZ A RABSZOLGA A IUS QUIRITIUM FOLYTÁN AZ ENYÉM, A MAGA INDOKAI ALAPJÁN. AHOGY MONDOTTAM, ÍME VELED SZEMBEN IGÉNYT TÁMASZTOK**, és egyúttal rátette a pálcát a rabszolgára.”

a vita tárgya

egy bizonyos **DOLOG FELETTI HATALOM** kérdése

érdekes, hogy az archaikus korszakban, alig kibontakozott gazdasági körülmények között, a **tulajdon fogalmát még nem ismerve**, az állam MÁR törődött azzal, hogy hogyan alakul egy dologhoz való jog egyes magánszemélyek között.

„*meum est*” ↔ „*meum est ex iure Quiritium*”
„ami hozzám tartozik” „ami a Quiritesek államának joga szerint az enyém”

védje, ahogy tudja

ennek birtokában az **állam ad védelmet**

a vita tárgya (2)

az **állam által**

(ünnepélyes nyilatkozat révén)
az egyes polgárnak juttatott hatalmi helyzet, személyhez vagy dologhoz fűződő jog,

s ezeket az állam védi

- *heredium*
- rabszolga
- igásállat

res Mancipi

a legis actio sacramento in rem Gaius szerint

Gaius 4. 16. „...Az ellenfél hasonlóképpen mondotta és tette ugyanezt. Miután mindketten vindikáltak, a *praetor* azt mondta: **ERESSZÉTEK EL MINDKETTEN A RABSZOLGÁT!** Azok elengedték. Aki előbb vindikált, az ezt kérdezte a másiktól: **KÖVETELEM, MOND MEG, MILYEN ALAPON VINDIKÁLOD!** Az így válaszolt: **JOGOSAN CSELEKEDTEM, AMIKOR IGÉNYT TÁMASZTOTTAM.** Ezután az, aki előbb vindikált ezt mondta: **MIVEL TE JOGTALANUL VINDIKÁLTÁL, FELHÍVLAK 500 AS SACRAMENTUM LETÉTBE HELYEZÉSÉRE!** Az ellenfél is hasonlóképpen szólott: **ÉS ÉN IS TÉGED!...** Majd a *praetor* kettőjük közül az egyik javára *vindicat* mondott, azaz egyiküket ideiglenesen birtokossá tette, és megparancsolta neki, hogy adjon az ellenfélnek a perre és a birtokra kezeseket, azaz a dolog és gyümölcsei tekintetében...”

legis actio sacramento in rem *in iure* szakasza

A *magistratus iurisdictio*s hatalma abban állt, hogy a jogi helyzet vonatkozásában kötelező állásfoglalást tehetett

1. Joga és kötelezettsége volt a felek meghallgatása után annak elbírálása, **jár-e** és melyik félnek jár állam által biztosított hatalmi helyzet a dolgon.
2. Ha ezt valamelyik fél a másikkal szemben valószínűsíteni tudta, a *magistratus* az állam hatalmával **átadta neki a dolgot**, *vindicat* juttatott neki.

Ez volt az *in iure* eljárás célja és lényege
az archaikus korban

Az archaikus perben először tisztázni kellett a **jogkérdést**, és el is kellett dönteni, csak ezután következett, ha szükséges, a tényállás vizsgálata.

*a legis actio sacramento in rem
apud iudicem szakasza*

cél: döntés a *vindicatio* elnyert birtokos állításának igazságáról
a ténykérdés vizsgálata
bizonyítékok alapján

lehetséges szankciók:

- a *sacramentum* összeg elvesztése az állam javára,
- a dolog kiadása vagy értékének megfizetése,
- a pernyertes fél kérésére a hamis tényállás alapján elnyert birtok birtokosával megfizettették a közbenső birtoklás során szedett gyümölcsök értékének dupláját, mintegy perbüntetésként

legis actio per iudicis arbitrive postulationem

a *sacramentum*os per **felgyorsítását** szolgálta

meghatározott követelésekkel kapcsolatban az igénybejelentő, a felperes ünnepélyes szavakkal bírót kért a *praetor*tól, nem kellett letenni a *sacramentum* összegét, nem kellett esküre felhívni az ellenérdekű felet, a felperes közvetlenül *iudex*et vagy *arbitr*ert kért

olyan ügyekben, ahol **a jogkérdés nem volt vitatott**, nem volt jogvita, nem volt szükség *iurisdictio*ra, tkp. a második szakasszal indulhatott az eljárás, mert **az alperes csak a tényeket vitatta**

Esetei:

- *sponsio*ból, vagyis ünnepélyes, **formális ígéretből** származó követelés
- örökségi **osztóperek**nél (*actio familiae erciscundae*)
- **közös tulajdon megszüntetésére** irányuló kereseteknél (*actio communi dividundo*)

legis actio per condictioem

a rendes eljárások közül ez az egy nem szerepel a XII. t. törvényben

lex Silia - határozott pénzösszegre

lex Calpurnia - meghatározott dolgokra a Kr.e. 3. században hozták be

lényege a felek kölcsönös kijelentésében (*condictio*) állott, hogy a *praetor* előtt a 30. napon bíróválasztás céljából megjelennek ez azután történt, hogy az alperes tagadta a felperes határozott pénzösszeget megjelölő igényét - a felperesnek **nem kellett követelése jogalapját megjelölnie**, mert e performával olyan pénzkövetelések is, sőt (1.) eredetileg csak olyan követelések voltak érvényesíthetők, **amelyeknek nem volt civiljogi alapja**.

legis actio per condictioem (2)

- (2.) egy határozott dolog követelése tekintetében azért, mert itt olyan nyilvánvalóan jogellenes módon (pl. lopás), vagy **(civiljogi) jogalap nélkül** kerültek át a másikhoz a dolgok, hogy a **jogkérdés itt sem** szorult tisztázásra
- (3.) akkor is erre az eszközre volt szükség, ha a vitatott **dolog már nem volt meg**: ekkor az elveszett dolog értékét ítéltette meg a választott bíró.

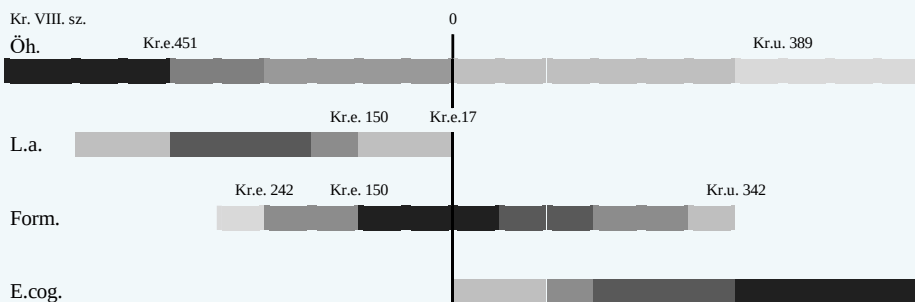

Gaius 4. 30.

„De mindezek a *legis actio*-k lassanként ellenszenvesekké váltak. Ugyanis a régiek túlzott szőrszálhasogatása miatt odajutott a dolog, hogyha valaki a legkisebb hibát is ejtette, elvesztette a pert. Épp ezért a *lex Aebutia* és a két [lex] *Iulia* megszüntette ezeket a *legis actio*-kat, és ez azzal járt, hogy (most már) előre megfogalmazott szöveg szerint, azaz formulával perlekedünk.”

a perrendek fejlődése

a praetor feladata

A praetor a felekkel együtt *in iure* egy „eljárási programot” készített

a régi civiljog szerint

- a felek meghallgatása után eldöntötte, a **civiljog** ismer-e kikényszerítési lehetőséget, az igényre lehet-e keresetet (*actio*) adni?
- csak akkor indította meg az eljárást, ha úgy látta, hogy a követelésnek **a törvényben megfogalmazott jogalapja volt** (*legis actio*)
- ha ilyen törvényes lehetőséget nem látott (vagy láttak a *pontifexek*), vagy
- minden további bizonyítás nélkül alaptalannak látta a követelést, **elutasította** az igényt

később

- elsősorban a *peregrinusok* vonatkozásában olyan igényekkel kapcsolatban is a praetorhoz fordultak, amelyeknek **nem volt a törvényben megfogalmazott (civiljogi) alapja**
- ekkor **SAJÁT BELÁTÁSA szerint** járt el, és bocsátotta az ügyet egy esküdtbíró elé, vagy elutasította azt
- először az idegenekkel kapcsolatos jogszolgáltatásban alakult ki ez a lehetőség (*praetor peregrinus*),
- de csakhamar polgárok között is alkalmazták.

A felhasznált eszköz az ún. **FORMULA** volt.

a formula jelentősége

- **formula**: irat, amelybe a praetor az ügygel kapcsolatos **minden fontos körülményt belefoglal**, amit a felek előtte *in iure* elmondtak;
- a formula másik feladata, hogy **utasítást adjon** – a felekkel közösen kiválasztott – esküdtbírónak, megmondja neki, hogy mely körülményekkel kapcsolatban kell bizonyítékokat megvizsgálni, **utasítja** arra is, hogy mely kérdésről mondjon ítéletet;
- mivel nem mindig civiljogot alkalmaz, „részletesen” le kell írnia az esküdtbíró számára, hogy hogyan járjon el, milyen kérdésekben foglaljon állást
- a praetor előtt (*in iure*) az igény jogalapja, jogszerűsége, jogossága tisztázódik
- **a praetor JOGKÉRDÉSBEN dönt;**
- az esküdtbíró (*apud iudicem*) már kötve van a formulához, csak a tényállást, a felek állításának igazságát bírálja el, általában bizonyítékok alapján
- **TÉNYKÉRDÉSEKRŐL dönt,** de csak azon kérdésekről, amik a formulában benne vannak

a formuláris eljárás fejlődése

- a formuláris eljárás meghonosodása egyedül a **praetor hivatali hatalmán**, *IURISDICTIO*ján nyugodott, törvényben lefektetett alapja nem volt;
- (1.) eleinte csak azokban az esetekben alkalmazták, amelyekre a civiljog, a XII. táblás törvény joga szerint nem volt érvényesítési lehetőség, kereset;
 - a **praetor peregrinus** edictumában jelentek meg először azok az új kereseti lehetőségek, melyek az **idegen jogokon** nyugodtak
 - az eljárási mód alakszerűtlen, hajlékonyabb, modernebb
- (2.) civiljogilag csak azután ismerték el a formulákkal való pereskedés lehetőségét, amikor **praktikussága**, fejlettsége miatt már olyan viták eldöntésében is elterjedt, amelyekre lett volna a régi jogból is ismert jogeszköz;
 - **Lex Aebutia de formulis** - Kr.e. 2. sz.: a **praetor urbanus** számára is biztosította a formula-adás lehetőségét, ezzel a formuláris eljárás FAKULTATÍV eljárási móddá vált a legis actiók mellett;
- (3.) később (Kr.e. 17.) a **leges Iuliae de iudiciorum privatorum et publicorum KIZÁRÓLAGOSSÁ** tette ezt a perlekedési módot a legis actiók helyett (néhány kivétellel)

a formula térnyerése

1. a **praetor peregrinus** edictumában – *ius gentiumon* nyugvó kereseti lehetőségek
 2. A **praetor urbanus** edictumában – a *bonae fidei iudicia* körében
civiljogi kérdésekben
 3. A **praetor urbanus** előtt *condictio*s igények esetén – határozott pénzösszeg, határozott dolog
 4. A **praetor urbanus** előtt más civiljogi igényekre is (a késő köztársaság idején)
 5. az összes peres igényre (a *leges Iuliae* után)
- a formula, mint jogeszköz mégis mindvégig a **ius honorarium** része maradt, de **civiljogi elismerést** kapott

